

Kansanopettajana 1900-luvun Suomessa

Johdanto

Kansakoulunopettajista on kirjoitettu paljon, mutta opettajien oma ääni on jäänyt tutkimuksessa vaimeaksi. Yleensä tutkimuksissa on tarkasteltu kohteita viranomaisaineistojen avulla. Tunemme tarkkaan opettajistoon liittyvät määrälliset kysymykset. Olemme myös selvillä opettajiin kohdistuneista koulutuksen, opetussuunnitelmien ja muun virallisen asiantuntijapuheen vaatimuksista. Sen sijaan opettajien omat tuntemukset ja kokemukset ovat jääneet hämärän peittoon.

Artikkelissamme pyrimme valottamaan opettajuutta heidän itsensä luoman lähdemateriaalin avulla. Käsittelemme opettajien toisilleen lähettämiä kiertokirjoja ja omaelämäkertoja. Artikkelimme rakentuu kolmenlaisista osista: opettajien teksteistä, niiden perusteella rakennetusta analyysistä sekä lähdemateriaalin luonteen pohdinnasta. Pyrimme paitsi tuomaan esille aineiston olemuksen myös kuvaamaan 1900-luvun kansanopettajuuden luonnetta. Aineisto tukee aiempaa tutkimusta mutta täydentää sitä uusilla tulkinnoilla tuomalla opettajuuden tutkimiseen laajemman näkökulman.

Aineisto 1: Saaran ja Vilhon kiertokirjeet kurssitovereilleen

23.10.1919 Saara

Ensiksi kiitän Teitä niistä neljästä vuodesta, jotka kanssanne vietin Jyväskylän seminaarissa. Suurelta ja ihanalta tuntui seisoa Jumalan kasvojen edessä sillä hetkellä, jolloin Hän yhdisti

meidät, Vilhon ja minut ijäiseen liittoon. Syyskesällä muutimme sitten tänne Savoan valistamaan savolaisia. Kun saimme täältä molemmat paikan, niin hyväksyimme toistaiseksi vielä sangen puutteelliset asunto-olot.

13.5.1920 Saara

Sahatyöläisten ja muonamiesten rupipäiset, punatukkaiset pojat luulivat, ettei uutta naisopettajaa tarvitse ollenkaan peljätä eikä totella. Mutta sen luulon olen heistä vitsan avulla irti kiskonut. Nyt minä ymmärrän mitä merkitsee huono kuri koulussa. Se on kiirastuli opettajalle. Mutta siitähän sitä sitten päästäänkin tai-vaaseen, kun se on kestäetty.

Meidän käsissämme on suurelta osalta kansamme onni, sen kauris ja kirkas tulevaisuus. Meillä on suuri tehtävä, meillä on korkea kutsumus! Ja siksi meidän täytyy kestää sortumattomina elämän ankarassa taistelussa. Meidän on sarastava vastaisuus ja siksi meidän täytyy voittaa vastukset. Jaksoivathan miesseminaarilaiset seisoa surun ja kärsimyksen talvena 1918 niin monet viikot vasten vaaraa. Jaksoivathan he antaa uhrin, lämpimän sydänverensä tämän maan puolesta. Mekö sitten nyt lannistuisimme! Ei koskaan!

3.9.1924 Saara

Olen myös poliisina. Ei kukaan minua siihen valinnut ole, mutta kumminkin sopivissa ja sopimattomissa tilaisuuksissa vaanin kieltolain rikkojia sekä saatan heidät vastaamaan oikeuteen teoistaan. On peräti jännittävää kuljeskella pimeissä metsissä, ryömiä kinoksissa, pensaikeissa puikkelehtia, spriinmyyjiä vakoilla. Eivät kaikki kyllä työtäni ihaile. Joku on ritarillisesti luvannut rintani luodilla lävistää, joku toinen kauniisti, kuumasti kätellä, mutta mitään ei vielä tähän mennessä ole kuulunut, eikä näkynyt. Ja toivottavasti minä ehdin vielä monen kauhuna kierrellä syksyn pimeinä pahoina iltoina.

20.7.1929 Saara

On kulunut kymmenen vuotta siitä kevästä, jolloin parvi nuoria, niin iloisia, niin voimakkaita ja toivorikkaita tyttösiä, oikeita maailmanvalloittajia, hajaantui maailmalle. Ja kuitenkin tuntuu nyt, että se piiri on vieläkin ehjä, vaikka välimatkat ovat pitkiä, se lanka ei ole katkennut, se joka oli rikkaina yhdessäolo-vuosina

kutonut meidät uskolliseen siskopiiriin. Voi tytöt, kuinka ylpeä olen juuri meidän parvestamme. Elämä on suurta, elämä on vakavaa, mutta elämä on sittenkin ihanaa, kun se teettää työtä, koettelee voimia, karkaisee, kasvattaa. Paljon on ollut pettymystä, yllätystä. Maaailma on niin kummallisen kylmä, vieras ja arvosteleva. Meikäläinen varsinkin kokemuksen koulussa oppii niin vähän odottamaan, niin vähän uskomaan löytävänsä lämpöä, vilpittöntä toveruutta ja ystävyyttä vieraissa oloissa ja ihmississä. Siksi ovat sanomattoman kalliita muistot siitä oikeasta toveruudesta, joka on kultaa kalliimpaa.

Sitten pitäisi piirrellä jotain meistä ja kodistamme. Panen tähän nyt aluksi tämän omaisuuteni ja suoritukseni. Luulen, että teillä ei kellään ole näyttää semmoista riviä. Siinä ovat Pekka, Paavo, Tellervo, Tuulikki, Eero ja Toivo. Pekka tulee syksyllä äidin oppilaaksi. Hän on lukenut 5 vuoden vanhasta, haalii kaikki mahdolliset ja mahdottomat kirjat luettavakseen, mutta kirjoittamiseen ja numeroihin ei tahdo millään kärsivällisyys piisata. On peräti levoton ja muistamaton olento. Paavo menee alakansakouluun. On liikemies kaikissa pikku touhuissaan. Ei osaa vielä lukea 6 vanhana, mutta sen sijaan osaa luvut sataan asti. Mistä lie vaan oppinut.

Sitten minun henkeni kaipaa välillä jotain valistustyötäkin. Jonkunlainen kuoro on täällä vuodesta vuoteen ollut, nykyisin pieni naiskuoro. Naisvoimisteluseura meillä on, Lotta-yhdistyksen kyläosasto. Ne teistä, jotka itse ovat olleet maalais-paikkakunnilla jossa voimat ovat rajoitetut, ymmärtävät, kuinka vaatimatonta se puuha monta kertaa on. Mutta kokemuksesta oppii panemaan arvoa sille, että kytee, kytee se henkinen elämä sittenkin, kun vilpittömästi yritetään.

11.1.1938 Saara

Istun jälleen yläkertasalissani. Hämärä sulkee parhaillaan sisäänsä lumista maailmaa. Ne lepäävät, tuo mäkirinteen metsä ja nuo vanhat omenapuut, lumisten taakkojensa alla. On kuin pakko pysähtyä katselemaan ympärillä olevaa talvista kauneutta, siirtyä akkunasta akkunaan. Siellä jossain – aamupäivällä – oli hälinää pihamaalla, pieni Toini itki käsiensä palelemista, luokalla ratkaistiin kerto- ja jakotauluongelmia, kertailtiin pinnanmittoja, luettiin Makkosen kovaosaisesta perheestä, ja siellä jossain – ennen joulua – muuan isokokoinen Maija, arvoituksel-

lisen perheen arvoituksellinen lapsi, koetteli opettajansa "auktoriteettia". On kuin se olisi tapahtunut – joskus. Mitä ovatkaan huolet ja harmit. Puhdas, pehmeä lumi on kattanut kaiken. Latuja auotaan ja vanhoja hiihdetään yksin ja yhdessä. Viimeiseltä tunnilta, hiihdosta, palasi parveni punaisiin poskin. Ja näin illalla, työpäivän päätyttyä on yksinkertaisesti hyvä olla. Juhlalliseksi lopuksi: Latu ja työ odottavat.

23.1.1938 Saara

Täällä minä olen yhä vielä, elän ja hengitän, kuten ennenkin. Ja jokainen päiväni on täynnä elämisen riemua ja olemassaolon onnea, jokainen päiväni, hyvä ja huono, on kasvamista ja kehittymistä kohti lopullista päämäärää.

17.4.1940 Saara

Rakas kiertokirja – niin olet sinä siis vieläkin hallussani, olet ollut jo kohta puoli vuotta. Olemme yhdessä olleet nämä Suomen kansalle niin raskaat ajat. Luulin jo päivinä muutamina ettei sinusta enempää kuin minustakaan ole jäljellä kohta kuin muisto joidenkin läheisimpien sydämessä. Mutta aikamme ei ollut vielä tullut. Ajanmittari mittaa meille edelleen tätä kallista armon aikaa. Suokoon Jumala, Kaikkivaltias, että kansallemme koittaisi valoisammat ajat, että lapsemme saisivat asua turvallisemmin kuin me. Sitä ajatellen minäkin luovuin sormuksistani, sitä ajatellen tein minäkin työtä armeijamme varustamiseksi tallukoilla, sukilla, paidoilla ja päähineillä.

Kun koulu alkoi elokuun ensi päivänä, oli ihmeellistä vielä saada aloittaa siviilielämää, jota tuskin enää oli uskonut olevan. Työn katkeaminen lokakuun yhdeksäntenä ja lopullisesti joulukuun ensimmäisenä opetti minulle vasta kuinka paljon arvoinen oma työ sentään on. Nyt aloitimme epämurkavissa ja puutteellisissa oloissa – vanha, rakas koulumme paloi perustuksineen maaliskuun ensi päivän yönä. 35 vuoden työn merkinnät ovat tuhkana ja rauniona kaikki. Mutta me olemme onnellisia ja iloisia päästesämme työhön – nyt ei valiteta edestakaisen juoksemisen – kaiken puutteellisuuden epämurkavuutta: kaikki kestämmme – jos vain saamme näin olla rauhassa. Pian ruvetaan uutta koulua rakentamaan – elämä jatkuu – työtä riittää. Jälleenrakentamisen iloa, uutta työvoimaa toivotan Teille jokaiselle uuden työvuoden alussa. Uusiin vaiheisiinne antakoon Jumala apunsa ja siunauksen-

sa. Jumala synnyinmaata siunatkoon!

15.8.1942 Vilho

Pekka kaatui vapaaehtoisena, mutta Paavo jatkaa vielä taisteluamme. Hän on juuri päässyt aliupseerikoulusta ja toimii ryhmän johtajana. Tellervo on lottatöissä Jyväskylän kivääritehtaalla ja Toivo on tällä kertaa Kuopiossa suojeluskuntajärjestön poikaurheilu- ja voimistelujuhilla. Saara on lottien puheenjohtajana ja minä itse komppanian päällikkönä, Eero minun lähettinäni. Kun Saara jätti minun tehtäväkseni tämän kirjoittamisen, niin olen puhunut vain itsestäni. Toivottavasti hänkin kirjoittaa, mutta kiire kun aina on, niin se tahtoo viipyä. Ei ole paljon lomasta tietoa ollut hänelläkään 20 vuoteen. Ja suuri osa työstä sitä samaa – tyhjään raukeavaa. Jos kyllä on sisua, niin astianpesijällä ja sukanparsijalla. Koulua on silti ehdittävä pitämään. Laulukuorokin pitää olla ja pikkulottien johto. Ei siinä paljon matkustella. Mutta onhan poikia, joita tarvitaan. Vaikkapa menettäisimmekin heidät, ovat he jo ehtineet elämäntyönsä tehdä silloin.

7.3.1943 Saara

Työtä ja puuhaa on minulla ollut aivan riittämiin. Minulla on 43 oppilasta. Niiden vihkot vievät monen illan vapauden. Tänä talvena teimme oppilaitten kanssa tallukat toppapohjin käsityötunnilla. Viime kesänä myös talkootöissä kovasti yritettiin. Viuhannesviljelyksestä saimme kuntamme ainoan kunniakirjan. Nyt suunnittelemme ensi kesän rynnistystä.

On hauska lukea tästä kirjasta yhä uudelleen ja uudelleen, että jokainen on niin sydämestään mukana työssä maan ja kansan parhaaksi ja uskoo Jumalan siunaavan Suomeamme ja rakasta kansaamme. Niin minäkin uskon. Eikö olekin ihana asia, että lapsemme saavat elää vapaaksi lunastetussa maassa!

9.1.1944 Vilho

Mekö kansana murtuisimme tai taittaisimme? Emme koskaan! Kuulun kansaan, jota ei voida kukistaa, eikä pyyhkiä pois maanpinnalta. Me, jotka olemme rakkaitamme menettäneet ja lunnaiksi antaneet, tiedämme, että: Ken kaatunut on eestä maan / Ei kuolla voi, hän nukkuu vaan. / Maan altakin sen iskee miekka.

31.10.1944 Vilho

“Suojeluskunnat lakkautetaan.” “Herra maata varjelkoon.” Vaikea on kirjoittaa tuollaisen uutisen jälkeen. Saara – lottien puheenjohtajana soittelee piiriin – huomenna on kokous. Hautajaisia? Mutta hautajaisten jälkeenkin on elämää. Siemen painuu maahan – on hetken näkymättömissä – ja nousee. Ei ollut niin vaikea olo silloin kun Pekka kaatui. Nyt tarvitsisi uskon vahvistusta. Katselen tämän kirjan sivuilta uutta polvea – mitä, milloin, missä, miksi, miten? Tämmöiseltäkö tuntuu siitä, joka lauloi: Jo nyt harja majastani murtui? Saavatko nämä nuoret nostaa uuden? Tämmöisiä ei pitäisi kirjoittaa, mutta teidän on helpompi antaa minulle anteeksi, kun ajattelette elämäni ja että kirjoitin juuri uutisen tullessa. Pian toivun taas. Ahon tyyliin siis: “Taipuu, mutta ei taitu.”

2.11.1944 Saara

Ei totisesti tiedä, miten saisin tämän tervehdykseni alkuun – ovat nämä päivät ja viikot niin sumuisia, ja raskaita Suomessa. Olen joutunut niin erikoisesti suremaan Lotta Svärd -järjestömme kohdaloa. Nyt näyttää siltä, kuin se voisi vähän muutetuin säännöin jatkaa toimintaansa. Sydämistämme nousee tuskaisa huokaus Ylhäisen Isän puoleen.

Minulla ovat nyt toistaiseksi kaikki pojat kotona – pitkästä aikaa. Paavo juuri vapautui sieltä jostain. Toivo ja Tellervo odottelevat koulunsa alkamista. Tellervolla alkaisi Raahen ja Toivolla Kajaanin Seminaari, Eero opiskelee kotona. Täällä puuhailen heidän kaikkien kanssa ja pidän koulua. Nytkin juuri istun oikein-kirjoitustunnilla – yläluokkalaiseni kirjoittavat, ja minä olen ajatuksissani Teidän kaikkien luona.

18.8.1946 Saara

Valkeus jälkeen synkeyden / Onnea jälkeen kyynelten / Murehet vaihtuu riemuhun / Uskovan autuas osa se on. Ihmiset täällä Savossa ovat hyvin ystävällisiä ja näyttävät iloisilta. Elämämme kuluu päivästä toiseen lukemattomissa pikku puuhailuissa sekä monenlaisissa suurissakin töissä. Palvelijaa ei meillä ole ollut pitkään aikaan, ainoastaan siivooja ja astioiden pesijä. Olen tavallisten taloustöitten lisäksi kotona talvella kutonut pellavaista lakana-kangasta ensin 22 metriä ja viime talvena 16½ metriä. Viime

keväänä sain uuden rukin. Kunhan pääsen säilömisestä ja yleensä syystöistä, alan opetella kehräämään ensin pellavalankaa, sitten villalankaa. Ostimme kaksi lammasta hoidettavaksi villojen saantia varten. On hyvin hauskaa opetella kaikkea uutta.

Tällä koululla on minullakin jo toinen polvi, lastenlapset. Kesä on jälleen mennyt ja syyskuu lähestyy. Sen mukana 28:s opettajavuotemme.

8.9.1946 Saara

Olemme nyt uudelleen löytäneet viehättävän harrastuksen ja ystäväpiiriin kylämme omassa nuorisossa. Siellä, niiden kanssa tuntee itsensäkin todella nuoreksi jälleen. Nuorisoseuratyö, oikea maaseudun henkisesti rikkaaksi tekijä – ja siinä tärkein opintokerho on sellainen, että siihen kulutettu aika ei tunnuttu menevän hukkaan. Koulutyökin, joka viikko sitten jälleen alkoi, tuntuu joka syksy yhtä omalta ja rakkaalta. Meillä on vaan näitä miehiä nyt kotona äidin lisäksi. Ja kyllähän silloin, kun äiti on koulussa, joskus puuro tai velli tulee vähän kummallista, mutta ihmeesti tämä touhu vaan luistaa.

15.12.1948 Vilho

Koulu alkaa klo 8. Klo 12 tulee toinen "satsi" ja klo 18 kolmas, joka poistuu klo 21. Meillä on siis koulua 13 tuntia päivässä kahteen pekkaan. Minulla on ylitunteja 10, Saaralla 4 nuorisotyötuntia. Lisäksi tietenkin on epävirallisia tunteja, Saaralla kansantanssi ja voimistelu, minulla näytelmäkerho, kirjallisuus ja käsityöt. Viimevuonna oli näitten nuorisotyötuntien yhteismäärä 860 plus se mitä pojat ohjasivat poikien voimistelua ja mitä eri kursseilla meni aikaa.

Sitten olen tehnyt käsitöitä ja kuulun Nuoren Voiman Liiton käsityön harrastuspiiriin – kultamerkki hämmöttämässä. Huvikseni suoritin Pikku Jättiläisenkin kultamerkin, se ei ollut aivan niin pieni työ kuin luulin, mutta en viitsinyt enää jättää kesken. Kun Saaralla ei ole minkäänlaista apulaista, niin hänen päivänsä voitte arvata pyykkiä myöten, jota uutterasti likaa neljä miestä. Siinä ei kaikin ajoin kerkiä tekemään kakkuja eikä kukkoja, ei mieltimään menneitä eikä paljon tuleviakaan. Reumatismi antaa pirteyttä koko touhulle. Emme ehdi riidellä, emmekä liikoja kuherrella. Kesälomaa en ole pitänyt muuta kuin viime kesänä pari viikkoa. Aikaisemmin meni seitsemättä vuotta, ettei päivää-

kään, eipä juuri öitäkään, niin että aina helpotti, kun koulu alkoi. Kaikki tämä on ollut mahdollista vain siten, että Saara on saanut selvittää täysin ilman apuani ja on selviytynytkin. Vielä me olemme pinnistäneet opettajayhdistyksemmeikin toimintakilpailussa ensi sijalle kahtena vuonna.

2.12.1949 Saara

Tämä kirja kulkee liian nopeaan. Toisinaan ei ehdi tapahtua mitään "sievästi kerrottavaa", kuten minulle näinä kahtena vuotena. Ne vierivät vuodet kuin salaa. Joskus ihan säpsähtää, kun huomaa, miten pitkälle on ehtinyt kulkea elämänsä polkua. Mutta minusta elämä käy paljon leppoisemmaksi vanhetessa. Ei mikään tunnu niin hirveän tärkeältä enää. On helppoa katsella suvaitsevaisesti maailman menoa, sillä elämässä on kuitenkin enemmän hyvää kuin paha. Kunpa osaisimme olla onnellisia ja tyytyväisiä, ennenkuin sekin on myöhäistä.

31.1.1950 Saara

Kurssisisaremmi Tyyne on joukostamme rajan takana. Sen taipaleen loppupää on meillä vielä edessä. Olimme hautajaisissa ja sieltä sain tämän kirjan. Kerron lyhyesti, miten opettaja haudattiin. Se oli niitä kauneimpia tilaisuuksia, missä minä olen ollut läsnä. Oli paljon kansaa – arviolta noin 300. Paljon kauniita puheita pidettiin. Kukkia ja sepeleitä. Ensimmäisestä viimeiseen oppilaspolveen oli edustajia. Heidän lausumiaan olivat sanat "sinä kirkastit meille elämän tien" ja "olit kuin helmi, jota hiottiin meille esikuvaksi". Hän oli tavattoman pidetty opettaja, mikä kaikessa koruttomuudessaan oli uskollinen vähässä ja herrätti kunnioitusta kaikissa. Raskaan sairautensa hän kantoi nurkumatta, jättäen siinäkin suurenmoisen esikuvan.

Tulkinta 1: Saara ja Vilho – sotienvälisen opettajuuden arkkityyppeinä¹

Saara ja Vilho valmistuivat seminaarista vuonna 1919. Opiskeluaikana naiset ja miehet oli yritetty pitää erillään mutta huonolla menestyksellä. Vaikka sanktiot olivat kovat, seminaarilaisten seurustelu opettajilta salassa oli yleistä. Saara ja

Vilho kihlautuivat valmistujaispäivänään neljän muun parin kanssa. Viimetöikseen opettajaksi valmistuvat parit haastoivat seminaarin luotuneina pitämänsä normit. Tämä oli ennenkuulumatonta, sillä opiskeluaikana seminaarilaiset eivät olleet voineet asettua seminaarin käytänteitä tai opettajakuntaa vastaan. Tuleviin opettajiin oli istutettu kuuliaisuuden ja tottelevaisuuden hyveitä, joita heidän oletettiin vaativan myöhemmin myös omilta oppilailtaan. Opettajilta – myös tulevilta – vaadittiin kuuliaisuutta esivallalle, ahkeruutta, nuhteettomuutta ja siveyttä. Nykypäivästä käsin tarkasteltuna pienetkin hairahdukset, kuten esimerkiksi missikisoihin osallistuminen, päättivät joidenkin opiskelijoiden opettajanuran ennen kuin se pääsi alkamaankaan.² Elettiin aikaa, jolloin opettaja toimi tiedollisena auktoriteettina ja kansalaishyveiden mallina.

Huolimatta kihlautumistempauksestaan Saara ja Vilho kävivät esikuvallisiksi opettajiksi. He menivät naimisiin ja kasvativat oman 8-henkisen perheensä lisäksi paikkakunnan lapsia, nuoria – ja aikuisia. He olivat kaikessa mukana, kuten kunnon kansakoulunopettajille kuului. Kuoron, urheiluseuran, nuorisoseuran, lotta- ja suojeluskuntajärjestöjen toiminta heidän varassaan. Omat lapset toimivat niissä esimerkkinä muille.

Varsinkin Vilho seurasi aikaansa ja toi kylälle tuulahduksia suuresta maailmasta, mm. lehtiharavan. Opettajan esimerkki rohkaisi muitakin hankkimaan noita uutuuksia ja omaksumaan uusia tapoja. Saaran ja Vilhon koti levitti ympärilleen myös hyvää makua. Kotinsa sisustuksella ja omalla pukeutumisellaan opettajat kertoivat kyläläisille, mikä oli sopivaa ja tavoiteltavaa. Opettajapariskunta ei tässä suhteessa sortunut ylilyönteihin tai liioitteluun. He suosivat taiteessa ja rakentamisessa kansallisromantiikkaa, ryijyjä ja perinteistä suomalaista puusepäntyötä. Siihen ympäristön oli helppo sopeutua. Ilmeisen tietoisesti Saara ja Vilho noudattivat “vanhan koulun” ajalta ollutta ohjetta, ettei opettaja saanut pukeutua koreasti. Opettajapariskunnan lasten käytännöllinen pukeutuminen ei myöskään houkutellut

kylän lapsia vaatimaan koristeellisuutta vaatteisiinsa.

Uskonto sävytti vahvasti opettajaperheen elämää. Opetuksessa kansalliset ja uskonnolliset aiheet nousivat muiden edelle. Jumalaan turvaaminen oli läsnä niin Saaran ja Vilhon yksityiselämässä kuin julkisessa toiminnassakin. Uskonnonvapauslain astuttua voimaan opettajan ei periaatteessa ollut pakko kuulua kirkkoon. Käytännössä asianlaita oli kuitenkin toisin, varsinkin maaseudulla.

Vilhon kristillis-isänmaallinen päätös herätti myös vastustusta, mikä kärjistyi julkiseksi riidaksi. Uno Cygnaeus oli kehoittanut opettajia välttämään kaikenlaista eripuraa – opettajan oli oltava paikkakunnalla sovitteluva ja yhtenäisyyttä rakentava hahmo. Vilho ei kuitenkaan voinut noudattaa kansakoulun isän ohjetta, kun kyse oli aatteellisesta vastakkainasettelusta. Muuttamat paikkakunnan vasemmistolaiset olivat ärsyyntyneet Vilhon yltiöisänmaallisena pitämästä kasvatuksesta. Koulutyön ohella Vilho ja Saara johtivat paikkakunnan suojeluskunta- ja lottatyötä, mutta Lapuan liikkeen ja sen perillisten toimintaa he karsastivat. Vaikka riidat saatiin loppumaan kansakouluntarkastajan puututtua asiaan, ne jättivät särön opettajien ja joidenkin kyläläisten välille. Vilhon ja Saaraan riita ja sen päätyminen kansakouluntarkastajan ratkaistavaksi jätti katkeran maun, olivathan he toimineet niiden suuntaviivojen mukaan, joilla kansakuntaa virallisesti rakennettiin.

Riitojen taustalla eivät olleet vain poliittiset erimielisyydet. Opettajat olivat asettuneet myös raittiuskysymyksessä joitain kyläläisiä vastaan. Opettajat olivat nähneet viinan kirot oppilaidensa kautta. Viinan salapoltto merkitsi myös laillisen järjestyksen rikkomista. Siksi opettajat toimivat vapaaehtoisina raittiuspoliiseina. Salapolttoja harjoittaneiden kyläläisten mielestä opettajat puuttuivat heidän ikaikaisiin oikeuksiinsa. Heidä suututti opettajien ylimielinen asennoituminen ja se, että nämä antoivat heidän lastensa kuulla vanhempiansa viinanpoltosta koulussa.

Jos muutamat henkilöt olivatkin opettajia vastaan, valtaosa paikkakuntalaisista tuki opettajia. Heidän mielestään opettajat edistivät yhteistä hyvää ja toimivat rakentavana voimana eri yhteiskuntaluokkien välillä. He osasivat antaa arvoa myös opettajien viran ulkopuoliselle työlle. Ilman opettajia paikkakunnan seura- ja yhdistystoiminta olisi näivettynyt. Paikkakuntalaiset pohtivat myös, kuka olisi auttanut heitä virallisten asiakirjojen laadinnassa ja keneltä he olisivat voineet kysyä neuvoa pulmatilanteissa, jos opettajat eivät olisi olleet käytettävissä. Kun talvisota syttyi ja nuoret miehet kutsuttiin sota-toimiin, kyläläiset olivat helpottuneita, että juuri Vilho johti heidät rintamalle.

Eräänlaisen puolivirallisen esikuvan roolin vuoksi opettajat joutuivat kontrolloimaan tekemisiään ja sanomisiaan. Yksinelävä opettaja joutui etsimään puolisoaan muilta paikkakunnilta, sillä opettajan seuraelämää tarkkailtiin eikä tämä voinut käydä esimerkiksi tansseissa. Juopumukseen hairahtuneet opettajat saivat nopeasti lähtöpassin, rangaistuksia tuli muistakin hairahduksista. Saara ja Vilho elivät nuhteettomasti valaen ympäristöönsä uhrimieltä sota-aikana. Kun heidän esikoisensa kaatui, he julkisen suremisen sijasta puhuivat Jumalan johdatuksesta ja isänmaalle annettujen uhrausten siunauksellisuudesta.

Ruumiillisen kurituksen kieltävän lain kohdalla Saara ja Vilho katsoivat oikeudekseen polkea lainkirjainta. Heidän mielestään laille ei ollut riittäviä perusteita. Opetusministeri Paavo Virkkunen oli ollut samaa mieltä, ja kouluhallitus oli katsonut läpi sormiensa opettajien kohtuullista vitsan käyttöä (Valtonen 2000). Ruumiillinen kurittaminen kuului kotien kasvatuskeinoihin, joten vanhemmat eivät juuri kyseenalaistaneet opettajan oikeutta antaa luunappeja tai lyödä karttakepillä sormille. Saara ja Vilho jakoivat sananlaskun sanoman vitsan säästämisestä ja lapsensa vihaamisesta.

Saaraa ja Vilhoa voi monesta syystä pitää sotienvälisen ajan

nais- ja mies opettajan perusmuotoina. Vilholla oli talonpoikainen tausta. Hän oli perheensä toiseksi vanhin poika, joten hänen oli etsittävä ura kotitilan ulkopuolelta. Kansakoulunopettajan ammatti sopi liikunnalliselle ja käsillä tekemisestä pitävälle nuorukaiselle. Ennen kaikkea ammatti luontui hänelle, koska siihen saattoi kouluttautua kansakoulupohjalta. Korkeamman koulutuksen, joka vaati oppikouluopintoja pohjaksi, hän joutui unohtamaan taloudellisesti liian raskaana ratkaisuna.

Saara oli lähtöisin virkamiesperheestä, joten hänelle kansakoulunopettajuus merkitsi sosiaalista pudotusta. Monet vastaavista kotioloista tulleet naiset olivat tavoitelleet aiemmin opettajuuden mukanaan tuomaa itsenäisyyttä. 1910–20-lukujen taitteessa, jolloin Saara valmistui opettajaksi, naisopettajat siirtyivät kansakouluissa enemmistöksi eikä maaseudulla naisista enää karsastettu yläkoulun opettajana. Vaikka Saara oli opiskellut ennen seminaaria oppikoulussa, oli silti luontevaa, että Vilho hoiti yläkoulun ja hän alakoulun opettajan tehtävät.

Uransa alkuvaiheessa Saara ja Vilho sijoittuivat kotiseutunsa ulkopuolelle. Sotienvälisen ajan opettajille tyypilliseen tapaan Saara ja Vilho vaihtoivat muutamaan kertaan koulua. Työnsä he päättivät Jyväskylässä, josta Saara oli kotoisin. Kaksi heidän lapsistaan jatkoi opettajanuralla.

Saara ja Vilho jakoivat opettajantyön taakan, mutta kotielämään kuuluivat sukupuolittain eriytyneet roolit. Saara hoiti kodin ja Vilho vastasi enemmän kodin ulkopuolisista harrastuksista. Kumpikin heistä omistautui isänmaan ja paikallisyhteisön palvelemiseen. Vilho otti itselleen myös julkisen roolin kirjoittelemalla sanomalehteen artikkeleita ja arvosteluja. Tällä hän pyrki osoittamaan pilkkapuheet kansakoulunopettajista "puolisivistyneinä" aikansa eläneiksi. Saaran ja Vilhon elämän kohokohtiin kuului heidän 50-vuotispäivänsä, joista muodostui varsinainen kansanjuhla. Viimeistään entisten oppilaiden tervehdykset osoittivat, kuinka suuri merkitys heidän työllään oli ollut.

Aineisto 2: Matin omaelämäkerta opettajille tarkoitettuun kirjoituskilpailuun

Syntymä

Minä synnyin keskelle parasta heinäntekoaikaa kesällä 1945 vietettyäni äitini vatsassa vasta vähän yli seitsemän kuukautta. Äiti oli lähtenyt aamulla heinäpellolle ja osallistunut heinäntekoon siinä missä muutkin. Yhtäkkiä hänestä oli alkanut tuntua siltä, että nytkö sieltä tullaan. Ja niinhän siinä sitten kävi, että minä synnyin etuajassa. Minut varustettiin varsin heikolla eloonjäämisennusteella, mutta tässä sitä edelleen vastustetaan tilastoja. Äitini (s. 1919) oli siis maatalon emäntä, joka huolehti maatilan monipuolisesta eläinkannasta. Se oli hyvin toisenlaista kuin nykyinen yksipuolinen tehomaanviljely. Isä (s. 1910) oli äitiä kymmenisen vuotta vanhempi maanviljelijä. Tilakoko oli kohtuullinen, ja tarjosi riittävän elinkeinon. Elämä oli silti yksinkertaista, vaatimatonta ja työnteon sävyttämää. Omassa talossa oli niin paljon töitä, että kiirusaikana tarvittiin ulkopuolista työapua, jota tuolloin oli vielä tarjolla. Monenlaista porukkaa kävikin kyselemässä työn perään. Myöhemmin meidän lasten kasvettua ei ulkopuolista apua enää sitten tarvittukaan. Minä synnyin perheen toisena poika. Vanhempi veli oli saatettu alkuun sotaisissa tunnelmissa. Hän syntyi minua viisi vuotta aikaisemmin (s. 1940). Perheemme kaksi tytärtä syntyivät 1951 ja 1956. Lapsuudesta muistan lannan, heinäpellon ja rautatien tuoksut ja sen yleisen ilmapiirin, jossa tuolloisessa Suomessa elettiin. Heinänteko on säilynyt kirkaana mielessä, samoin perunnannosto. Näissä tapahtumissa eli vielä tuolloin vallinnut "kökkähenki" eli naapurit auttoivat toisiaan tarpeen vaatiessa. Samoin muistan isän kanssa tehdyt matkat hevospelillä. Milloin haettiin heiniä ja milloin tarvikkeita Osuuskaupalta. Myöhemmin 1950-luvulla isä osti käytetyn "harmaan Ferkun" ja siihen perään jonkunlaisen kräkyn, joka toimitti äkeen virkaa. Eipä tuolloin arvattu, että siunauksellinen teknologia (jota traktori tuolloin edusti) lopettaisi samalla tarpeen turvautua naapuriin. Nyt naapuria näkee lähinnä henkilöauton ikkunan lävitse matkalla lähimarkettiin.

Kouluun

Koulun alkua jännitin kovasti. Jännitystä helpotti onneksi se, että

koulu sijaitsi lähellä kotiani. Koulurakennus oli vanha ja vetoisa, vähän niin kuin oma koti. Liekö tästä syntynyt juuri se kotoisa tunnelma, jollaisessa olen mielestäni elämäni koulut käynyt. Koulu oli mukava paikka, ja se mahdollisti pääsyn pois välillä raskaista maataloustöistä. Isoveli taisi joutua paljon kovemmalle varsinkin maatilan kiireellisinä aikoina, jolloin häntä ei juuri koulussa näkynyt. Alusta lähtien oli itsestään selvää, että veljestäni tulee seuraava talon isäntä. Isän kanta veljen koulutukseen oli hyvin selvä: "herrat menevät kouluun, ja niitähän ei meillä kasva eikä kasvateta." Veli taisi olla samaa mieltä isän kanssa, mutta minun roolini oli vähän epäselvä. Kaikille asianosaisille alkoi käydyä yhä selvemmäksi, että minä pärjäsin koulussa varsin hyvin. Vanhahkosta naisopettajasta muodostui minulle kovin rakas henkilö. Kaveritkin huomasivat tämän ja kiusoittelivat minua asiasta. Olin myös kova lukemaan, ja pyrin pitämään harrastusta yllä sinä aikana, joka jäi yli maatilan töiltä ja koululäksyiltä. Taisi olla jo ensimmäisten kouluvuosien aikana, kun minussa heräsi ajatus siitä, että opettajana oleminen voisi olla oikein mukavaa ja leppoisaa. Naisopettajasta ei ollut roolimalliksi. Koulun miesopettajat olivat kyllä ihailtuja, mutta myös pelättyjä. Tuolloin ei ollut epäselvää siitä, kuka oli aikuinen ja kuka lapsi ja tämä päti niin koulussa kuin kotona. Nykyään on kovin toisin.

Ensimmäinen koulutuksellinen tienhaarani oli oppikouluun pyrkiminen. Minä olin varma sinne pyrkimisestä, mitä ajatusta naisopettajani oli omalta osaltaan ruokkinut. Neljännen luokan keväällä opettajani alkoi puhua, että "mites on Matti, lähdetkö korkeimmille opintojen askelmille". Tietäen kotona vallitsevan suhteen koulutukseen, en voinut muuta kuin hymyillä, vaikka sieluuni sattui. Sattuma puuttui peliin. Me törmäsimme isäni kanssa sattumalta opettajaan Osuuskaupassa, jossa puhe kääntyi luonnollisesti minun koulusuorituksiini. Opettajan mielestä olin luokkani priimus, jollaisen tulisi saada jälleenrakennusoloihin soveltuva koulutus. Suomella ei olisi yksinkertaisesti varaa menettää tunnistettua lahjakkuutta. Aivan tarkkoja sanoja en luonnollisestikaan muista, mutta opettajan asiapitoisen ja vaikuttavan monologin hengen olen muistavinani. Vaikka isäni ei juuri herroista ja koulutetusta kansanosasta perustanut, hän kuitenkin totteli heitä hyvin nöyrästi. Niinpä hän sanoi opettajan kuullen nuo myöntävyyttä osoittavat taikasanat: "Jos ny sitte tämän kerran". Oppikoulun pääsykokeet menivät mielestäni huonosti, sillä jännitin kovasti. Sisäänpääsy oli täydellinen yllätys ja

olinkohan huomaavinani, että isäni ryhti kohentui ja kasvoille nousi pientä ylpeyden aihetta osoittava ilme kertoessani sisäänpääsystä. En ole koskaan asiaa selvittänyt, mutta luulenpa oman rakkaan opettajani puhuneen puolestani oppikoulun rehtorille, joka "sattui" olemaan hyvä perhetuttu. Tai sitten ne kokeet menivät paremmin kuin muistan.

Oppikouluun

Saman vuonna kun Kekkoesta tehtiin presidentti, valittiin minut oppikouluun. Yhteistä meillä oli myös täpärä sisäänpääsy yhden äänen enemmistöllä. Veli oli jo käynyt maamieskoulun ja nuoremmat siskoni menivät myöhemmin keskikouluun vailla ongelmia. Muistan asiasta joskus keskustellun. Siskofliikat vähän ihmettelivät, miksi eivät olisi menneet. Isän myönteisempi suhtautuminen koulutukseen johtui varmaan siitä, että isä pelkäsi tyttär-iensä jäävän naimattomina kotitilalleen veljensä riesaksi. Keskikoulu meni aiemmasta totutulla tavalla, joskin nousu ykkösdivisioonan merkitsi sitä, etten ollutkaan enää luokkani priimus. Koulu oli vaikeaa ja töitä oli tehtävä lujasti. Joskus tuli huonojakin arvosanoja.

Lukiovaiheen lähestyessä pidin itsestään selvänä, että koulutus kuuluisi tulevaisuudensuunnitelmiini. Valitettavasti tuohon vaiheeseen sattui isäni vakava sairastuminen. Isä ei ollut vielä mielessään tunnustanut vanhimman poikansa kykyjä hoitaa tilaa, mikä merkitsi sitä että minun oli unohdettava koulunkäyntihaaveet. Äiti ymmärsi minua, mutta oli sitä mieltä että isää ei sopinut nyt suuttuttaa. Perheen taloudellinen tilanne oli isän mukaan vaakalaudalla, ja jos en osallistuisi maatilana töihin, niin sitten johonkin sellaiseen, josta saisi ainakin rahaa. Koulu kun tuotti hänen mukaansa vain laskuja. Tilamme koko katsottiin sen verran suureksi, että vapaaoppilaspaikasta oli turha edes haaveilla. Olin pettynyt ja surullinen. Elämä ei vaikuttanut oikeudenmukaiselta.

Työelämään

Niihän siinä sitten kävi, että lopetin keskikouluun ja siirryin liikealalle. Sain harjoittelupaikan jo aiemmin mainitusta Osuuskaupasta, joka oli laajentunut varsin merkittäväksi alueelliseksi toimijaksi. Autoin kaikenlaisissa askareissa eli tankkailin kulkupelejä, auttelin varastolla ja myin apulantaa sekä muita maataloustuotteita isännille. Vähitellen tehtäväni kävivät yhä vaativam-

miksi, kunnes vihdoin pääsin varsinaiseen asiakastyöhön. Aloin jo vähitellen jättää mielessäni koulumaailman taakse. Luopumista helpotti suuresti tuolloiseen elämänaikaan kohtuullinen 150 mk:n kuukausipalkka. Suoritin välillä myös armeijan, jonka jälkeen palasin Osuuskauppaan.

Epäpätevänä opettajana

Olin siis Osuuskaupassa töissä, kun yllättäen minulle tarjottiin opettajansijaisuutta. Aivan yhtäkkisesti vanha uinuva opettajatiETOisuus heräsi minussa voimakkaana. Kauppias olisi halunnut pitää minut, mutta ymmärsi että opettajansijaisuus merkitsi minulle paljon. Niin otin vastaan vuoden sijaisuuden. Sen oli hylännyt eräs helsinkiläismies, jolle oli kuulemma tarjoutunut yllättäen työpaikka etelästä. Nimen perusteella hän toimii tätä nykyään kasvatustieteen professorina, eli kieltäytyminen paikasta edisti hänen omaansa ja samalla myös minun uraani.

Niinpä astuin jälleen koulutielle, jolla vieläkin vaellan. Olin ollut varsin hiljaa halustani päästä opettajaksi, sillä unelman toteuttaminen maailmalle olisi tuottanut luultavasti vain naurua, ivaa, sääliä sekä surkuttelua. Työpaikkani eli koulu oli vanha rakennus, joka sijaitti kotikuntani toisella laidalla. Asetelma henki ikiaikaista eteläpohjalaista talonpoikaiskulttuuria. Koulu nimittäin sijaitti viljavan lakeuden keskellä, jossa likinäköisyydestä ei ollut vaaraa. Lapset olivat kilttejä maalais-lapsia. He tajusivat kyllä varmaan, että olin vielä nuori ja kokematon, mitä puolestani yritin peitellä kaikin tavoin (pukeutuminen, puhe jne.). Vanhemmat kollegat antoivat ymmärtää, että en ollut lapsi, mutten vielä aivan täysikasvuinenkaan. Oli itsestään selvää, että kollegat olivat ottaneet mieluisimmat tehtävät. Sain osakseni mm. välituntivalvontoja ja kaikenlaisia hanttihommia heitä enemmän. Minut oli opetettu pärjäämään yksin, mutta joskus oli pakko kysyä neuvoa. Kerran menin erään ongelmatilanteen seurauksena naapuriluokan johtajaopettajan puheille. Hän antoi kuitenkin varsin tyyliä ymmärtää, että luokkahuone on opettajan oma henkilökohtainen tila, johon toisella opettajalla (eikä kai kenelläkään muullakaan) ei ole mitään asiaa. Tämä viesti jäi niin voimakkaana mieliini, että omaksuin tuon periaatteen ja olen pitänyt siitä kiinni kaikki nämä vuosikymmenet.

Vuosi opettajan toimessa meni kuitenkin mukavasti, kunhan oppi talon säännöt ja tiesi paikkansa. Jos kollegojen kanssa tuli jos-

kus odottamatonta takapakkia, niin sitä mukavammalta vaikutti työskentely kasvavan nuorison kanssa. Seuraavan keväänä tein elämäni kannalta merkittävää saldoa, joka näytti myönteistä tilitulosta. Tämä oli minun alani, ja pyrkisin opettajan oppiin. Vaikka olin koko ajan antanut osan palkastani perheen yhteiseen kassaan, olin myös säästänyt työvuosina kohtuullisen summan rahaa. Se riitti vakuuttamaan vanhempani, että olin tosissani ja että talouteni olisi vakaalla pohjalla. Isä oli selvinnyt sairaudesta säikähdyksellä ja veli investoi tilaan, vaikka tuolloin vallitsikin yleinen "tapa talonpoika päivässä" -henki.

Seminaariin

1960-luvun puolessavälissä Otin kartan käteeni ja katselin, missä sijaitsi lähin seminaari. Päädyin Jyväskylään ja Raumaan, joista jälkimmäinen vaikutti jotenkin kotoisammalta ja läheisemmältä valinnalta. Pääsin lopulta sisään varasijalta. En oikein ennättänyt lukea pääsykokeisiin, kun töissä oli kiireinen kausi ja kotonakin piti autella. Mutta tässä lajissa ei annettu tyylypisteitä. Sisäänpääsy oli ratkaisevin, ja jo toisen kerran täysin tuntemattoman henkilön uusi elämänsuunnitelma mahdollisti oman unelmani toteutumisen.

Elo seminaarissa jatkui vanhojen oppien mukaisesti. Siirtyminen kollegapohjalta takaisin oppilastatukseen ei ollut niin suuri kuin voisi luulla. Minä olin yksi niistä monista pojista, jotka olivat oikeasti vasta aikuisuuden porteilla. Niinpä oli selvää, että meitä kontrolloitiin ja valvottiin. Hyvä niin. Eräs kaverini tosin totesi, että säännöt oli tehty rikottaviksi. Minä taisin olla sen verran kiltti ja kaikkein villeintä oppilasainesta muutaman vuoden vanhempi, että jätin yölliset salaretket muille pojille. Mieluusti kuitenkin osallistuin täpäristä tilanteista käytyyn kuiskutteluun. Vaikka olin ymmärtänyt, että seminaarikuri oli joskus ollut huomattavasti tiukempi, mikä tahansa ei ollut sallittua. Yksi kaveri menikin liian pitkälle. Hän sammui koulun porteille nautittuaan liikaa viinaksia. Luokan ikkunasta todistimme, kuinka toveriamme vedettiin selviämään samalla reellä, jolla yleensä kuljetettiin maidot keittiölle. Se kaveri sai potkut. Tapahtuma rauhoitti vähäksi aikaa innokkaimpia poikia.

Seminaarissa osalleni koitui jälleen yksi merkittävä pedagogi. Hän opetti meille suomen kieltä ja kirjallisuutta ja tuntui tajuavan nuoren miehen sielunelämää. Tuo viisas mies ei viitannut

missään vaiheessa suoranaisesti kehenkään meistä, vaan puhui nuorisolle tärkeistä aiheista yleisellä tasolla ja kirjallisuuden kautta. Opettajia, olivatpa he sitten omia opettajia koulussa tai seminaarissa tai kollegoita, olin oppinut nuoresta iästäni johtuen kunnioittamaan ja myös pelkäämään, ja niin kävi seminaarissakin. Varsinkin musiikin lehtorimme piti sellaista kuria, että karvat nousevat edelleen pystyyn häntä ajatellessani.

Elämäni pätevänä opettajana

Seminaarivuodet menivät nopeasti. Meidän poikain kesken vallitsi voimakas yhteishenki ja yhteinen käsitys siitä, että olimme erityisen onnekkaita. Tätä ajatusta vaalimme edelleen satunnaisissa yhteisissä kokoontumisissa. Seminaarin opetus oli korkeatasoista ja monipuolista, ja osoittautui myöhemmässä työelämässä varsinaiseksi eloonjäämispaketiksi. Sitten koitti valmistuminen. Vanhempani ja veljeni tulivat katsomaan tilaisuutta, jossa vuosien ahkerointi oli ikuistettu paperipalalle. Se viestitti siitä, että saadun diplomaatin turvin ainakin pieni osa Suomen nuorisosta olisi pian osaavissa käsissä. Päätösjuhlan jälkeen äidiltäni taisi päästä itku, ja isä tarjosi yllättäen tupakkaa ensimmäisen kerran. Olin hänen mielestään varmaan vihdoin aikuinen, tai "mies" kuten asia tuohon aikaan ilmaistiin. Valmistumisen jälkeen tein vielä kesän töitä pienellä sahalla kotipaikkakunnalla, ja lähettelin hakupapereita vastauskuorella varustettuna kymmeniin kouluihin. Oli masentavaa tulla väsyneenä sahalta kotiin, kun näki tuvan pöydällä kasan kirjeitä, joista tunnistin omalla käsialallani tehdyt osoitteet. Elettiin aikaa, jolloin kansakoulun opettajista oli ylitarjontaa. Edes hyvillä papereilla (jollaiset minulla taisi olla) ei voinut varmistaa työpaikkaa. Olisin lähtenyt vaikka Lappiin, jos käsky olisi tullut. Vihdoin sain tiedon sijaisuudesta Oulun läänissä sijaitsevasta pienestä kyläkoulusta. Sielä katsoivat minut tarpeisiinsa sopivaksi hakijaksi.

Muutin vähäisen omaisuuteni paria päivää ennen koulun alkua veljeni autolla ensimmäiseen omaan asuntooni, joka sijaitti tulevan työpaikkani vieressä. Yksi ikimuistoinen hetki tämäkin. Kollegat olivat rakentaneet omat tupansa kirkonkylän läheisyyteen. Myöhemmin tajusin myös syyn tähän. Viereisessä asunnossa asui koulun keittäjä-siivoja, josta tuli itse asiassa läheisin työkumppani. Kaksi muuta opettajaa (mies ja nainen) olivat jo iäkkäitä, mutta pärjäsin kyllä heidän kanssaan. Olinhan oppinut ensimmäisessä opettajan toimessani koulutyötä ja kollegiaalista yh-

teistyötä ylläpitävät ja edistävät säännöt. Muodostimme jokainen oman pedagogisen todellisuutemme, jotka kohtasivat lähinnä pienessä opettajainhuoneessa satunnaisilla kahvihetkillämme. Minun oletettiin automaattisesti keittävän kahvit. Alun jäyhät kyläläisetkin alkoivat tuntua vähän ystävällisemmiltä, ja jo seuraavana kesänä auttelin heinätöissä ja vähän muissakin maatilanhommissa. Kyläläiset alkoivat ilmeisesti vähitellen tajuta, että tuohan on vain yksi meistä, vaikka pukeutuukin muita useammin tummaan pukuun. Olinhan sentään talonpoikaista sukua. Vähitellen minusta alkoi tuntua myös siltä, että olin vihdoin itsellinen toimija.

Vuoden 1958 kansakoululaki oli vielä voimassa. Vähitellen alkoi kuitenkin näyttää siltä, että vanha Ukko-Cygnaeuksen aikainen koulusysteemi olisi tullut tiensä päähän. Vanha maailma alkoi muuttua ympärillä. Isännät laittoivat peltoja pakettiin ja muuttivat perheineen etelään tai Ruotsiin. Yksinkertaisempikin ihminen ymmärsi sen, että koulukaan ei voisi elää näissä oloissa kovin pitkään. Kyläkoulujen kato alkoikin tästä. Ilmapiiri tuntui välillä kovin epätoivoiselta ja tulevaisuus epävarmalta. Tähän saumaan sattui vielä eräs varsin ikävä tapaus. Olimme pienimuotoisella luokkaretkellä Oulussa, jossa katselimme oppilaiden kanssa näyteikkunassa ollutta televisiota. Tieto tästä meni koteihin, minkä johdosta osa vanhemmista otti yhteyttä ja totesi opettajan joutuvan helvettiin. Olinhan minä sen tiennyt, mutta toisen suusta kuulutuna se kuulosti kovin pahalta. Kollegatkin antoivat ymmärtää, että tekoni ei ollut kylän harjoittaman uskonnon hengen mukainen.

Vuosikymmenen lopulla ainoana valona tuntui olevan se, että sain rahaa riittävästi kasaan auton ostoa varten. Sain ostettua mielestäni kohtuuhinnalla saksalaisen kartanoauton (mallia Wartburg 311 Kombiwagen), ja se mahdollisti pois pääsyn ahtaaksi käyneestä kyläympäristöstä. Kuljettimeni avulla minulla oli mahdollisuus kokeilla myös saattionnea. Heti ensimmäisen reissun seurauksena löytyi tyttöystävä eli nykyinen vaimoni. Tansseissa oli käytävä kaukana, koska tieto opettajan humputtelusta olisi merkinnyt lopullista kuoliniskua pedagogiselle toiminnalleni. Koin tuolloiset kuviot kovin ahtaaksi, ja sainkin lähikunnan kansalaiskoulusta yleisaineiden opettajan homman. Pääsin samalla lähemmäksi tulevaa vaimoani. Menimmekin naimisiin ja meille syntyi pian poikalapsi.

Seuraavaksi muutimme Jyväskylään, josta sain vihdoin vakituisen viran. Siinä olen edelleen. Myös vaimoni löysi itselleen pitkäaikaisen työpaikan. Asuimme mielestämme ensimmäistä kertaa oikeassa kaupungissa. Koulu oli ja on edelleen isohko kaupunkikoulu eli poikkesi aikaisemmista työpaikoistani ratkaisevasti. Seuraava haaste tulikin jo koulu-uudistuksen muodossa, kun kaupungissamme siirryttiin peruskouluun. Vanhempi opettajakunta tuntui suhtautuvan hankkeeseen epäileväisesti, mutta minusta uusi koulumuoto tuntui kiinnostavalta. Varsinkin sen sosiaalinen ja tasa-arvoa koskettava viesti tuntui erityisen lohdulliselta. Mieleen tulivat omat kouluajat. Aika pian kävi selväksi, että käytännössä ei kaikista juhlapuheista ja koulutustilaisuuksista huolimatta kovinkaan moni asia muuttunut. Sittenmin haudattu joukko-oppi ja yleinen pedagoginen uudistushenki laimenivat vähitellen tutuille urille, mistä näyttivät niin opettajat kuin heidän opetuslapsensakin nauttivan.

Peruskoulun synnyttämisen jälkeen syntyi perheeseemme toinen poika, mikä laukaisi halun rakentaa oma koti. Perintömetsää myymällä saatiin hyvä pesämuna. Elämä alkoi näyttää vakaalta, jatkuvuus oli turvattu ja olin aktiivisesti mukana erilaisissa harrasteryhmissä (kuoro ja lentopallo) sekä järjestötoiminnassa (mm. ammattiyhdistys). 80-luku oli vakaata aikaa, ja kouluelämä tyyntä. Kaupungilla tuntui riittävän rahaa vaikka mihin. Kaupungin kasvatitkin olivat varsin kilttejä muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta eli juuri sellaisia lapsia, joihin olin tottunut. Tähän aikaan alkoi uusi ja korkeasti koulutettu opettajapolvi ryynnä koulumaailmaan. Suuresta vaihtuvuudesta johtuen sain tutustua varsin moneen uuden yliopistollisen koulutuksen saaneeseen opettajanalkuun, joita viereinen yliopisto tuotti. Mukavia tyttöjä ja poikia, mutta osa heistä oli jotenkin eksesissä. Nyt oli vihdoin aika unohtaa vanhojen kollegoiden opit siitä, että jokainen (opettaja) huolehtikoon omista asioistaan. Niinpä sain auttaa monesti samaa luokka-astetta opettavia nuoria kollegoita, joilta moni käytännön koulutyön osa-alue tuntui olevan hukassa. Iloitsin kuitenkin siitä, että he avoimesti tunnustivat kaipaavansa apua ja haluavansa oppia. Nopeasti he oppivatkin, mutta välillä olen pohtinut mielessäni että, mitä siellä yliopistossa oikein mahdetaan opettajan työstä opettaa?

Viime vuodet ovat tuoneet työhön uusia osa-alueita, joista kaikki eivät suinkaan ole olleet pelkästään siunauksellisia. Laman seuraukset alkoivat näkyä myös meidän koulussamme. Alkoholista

tuli jokapäiväinen tuttu liian monessa perheessä, ja naisten vapautuminen näkyi valitettavasti myös alkoholin käytön lisääntymisenä. Nykyään oppilaat ja varsinkin heidän perheensä tuntuvat odottavan kovin paljon koululaitokselta, jonka keinot ja mahdollisuudet toteuttaa jokaisen henkilökohtaisia mielitekoja ovat varsin vähäiset. Välillä tuntuu siltä, kuin pitäisi joka asiassa kysyä oppilailta ja heidän vanhemmiltaan, että miten hommat pitäisi hoitaa. Ja jos et sitä tee, syyllistyt melkein virkavirheeseen. Viime vuosina kouluun on saapunut sellaisia uusia virtauksia, joilla ei ole ollut mitään tekemistä arkitodellisuuden kanssa. Mielestäni koulu yrittää miellyttää liikaa. Meidän opettajien tehtävä on lopulta kuitenkin aivan sama kuin se oli silloin, kun minä aloitin työni. Toki maailma ympärillä on muuttunut, mutta ydin on silti säilynyt. Nuoremmat opettajat yrittävät selvästi pitää yllä kiinnostusta uusiin pedagogisiin virtauksiin ja siihen mikä milloinkin on pinnalla. Jotkut tuntuvat odottavan meidän vanhempien kannanottoa. Minulla on yleislinjana ollut se, että kaikki hallinnon esittämät fiksut ajatukset otetaan vastaan ja niiden eteen tehdään töitä, mutta enempi taitaa olla kuitenkin kulissien pystyttelyä. Eikä vanha koira opi enää uusia kikkoja. Tietokoneen ajokortin kuitenkin hommasin, ja opetuksessanikin hyödynnän näitä laitteita. Ja jos kaiken esitetyn ottaisin tosissani, en juuri muuta kerkeisi tekemäänkään. Olisipa tämäkin kyhäelmä jäänyt tekemättä.

Elämä näin eläkkeen kynnyksellä vaikuttaa varsin leppoisaalta, vaikka koulu asettaakin kovia odotuksia ja muutoksesta on tullut itseisarvo. Luen edelleen paljon ja kirjoittamista olen harrastanut kirjoituspiirissä. Mökkeily on myös rakas harrastus. Poikamme ovat muuttaneet jo pois kotoa opiskelemaan ja suuntautuneet neuvojeni mukaisesti aivan muulle kuin opetusosalalle. Vaan eihän sitä koskaan tiedä, ettei käy vain niin kuin isälleen. Elämä on ollut hyvä minulle, kunhan vain jaksaisin nämä viimeiset vuodet ja selviäisin kunnialla eläkkeelle.

Tulkinta 2: Matti – muuttuvan Suomen opettaja³

Matti syntyi osana niin sanottuja suuria ikäluokkia, jotka saivat alkunsa sotienjälkeisinä lähivuosina.⁴ Tämän ikäryhmän isät olivat varsin usein osallistuneet sotaan äitien ahkeroidessa

kotirintamalla. Suomi oli sotien jälkeen edelleen elinkeinorakenteeltaan muihin länsimaihin verrattuna varsin maa- ja metsätalousvaltainen, kun noin puolet väestöstä sai elantonsa pelloilta ja metsistä. Siirtolaisasutus kasvatti osaltaan maatalojen absoluuttista määrää, ja tilojen määrän kasvu jatkui vielä 1950-luvulla. Matin kasvuympäristö on hänen ikäluokalleen hyvin tyypillinen, sillä kolme neljästä suomalaisesta syntyi tuohon aikaan maaseudulla. Matti muistaa maatilalla vietetyn lapsuuden ikimuistoisena ajanjaksona, johon liittyi kovan työn-
teon ohella rakkaita tuoksua ja yhdessä tekemisen henkeä. Traktorin ilmaantuminen ennusti työvoiman tarpeen vähene-
mistä symbolisoiden myös katoavaa yhteisöllisyyttä. Laite edusti myös teknistä kehitystä, jonka turvin Suomi hioutui sotakorva-
usten paineessa vähitellen moderniksi teollisuusvaltioksi ja lopulta tieto- ja viestintäteknisesti hiotuksi koulutus- ja kulutus-
yhteiskunnaksi.

Kouluaikaa Matti muistelee niin ikään lämmöllä. Koulu oli paikka, jossa pääsi levähtämään fyysisesti vaativien maatalous-
töiden välillä. Opettajat muistuvat mieleen ihailtavina ja suurta maailma edustavina toimijoina, mutta myös pelottavina hah-
moina. Vanhemmasta veljestään poiketen oli koulu Matille luonnollinen ja omia intressejä edistävä paikka. Myöhemmin Matti koki päässeensä lähinnä onnekkaiden sattumusten seu-
rauksena rinnakkaiskoulusysteemin parempiosaisiin oppilai-
den jakautuessa kansakoululaisiin ja oppikoululaisiin. Kyse oli ensimmäisestä suomalaisten kohdalle osuneesta ja myös erit-
tään merkittävästä koulutuksellisesta tienhaarasta, jossa sattuma saattoi hyvinkin vaikuttaa sisäänpääsyyn varsinaisen koe-
menestyksen ohella tai siitä huolimatta. Kansakoulunopettajien rooli oli myös varsin merkittävä jatkokoulukysymyksessä. Nämä portinvartijat niin suostuttelivat kuin estelivät oppilaitaan toi-
mien käytännön opinnohjaajina.

Isän eksplikoimat taloudelliset realiteetit estivät Matin luki-
oon menemisen. Vanhempien mielipide oli ratkaiseva, ja lasten

ja nuorten tehtävä oli toimia vanhempien odotusten mukaisesti. Tämä lapsuuden ja aikuisuuden välinen rajatila toistuu Matin tarinassa vielä seminaarissa ja ensimmäisissä työpaikoissa. Matti viittaa toistuvasti myös nykynuoriin, jotka hän määrittelee ongelmallisiksi. Matin mielestä nuoret ovat tänä päivänä kovin vaativaisia, kun hän itse oli lapsuudessaan ja nuoruudessaan sangen nöyrä ja tottelevainen reagoija.

Matin elämäntarinan kouluosuus on monille suurten ikäluokkien edustajille tyypillinen. Vastoin yleistä käsitystä tämä ryhmä ei nimittäin päässyt nauttimaan täysipainoisesti sotien jälkeen kasvaneesta koulutustarjonnasta. Niinpä Matin siskoille tarjoutui huomattavasti enemmän mahdollisuuksia jatkaa opintitiellä tihentyneen kouluverkoston, yleisen koulumyönteisyyden kasvun ja tukijärjestelmien kehittymisen myötä. Perheen isä edusti ikaikaista talonpoikaista näkemystä, jonka mukaan koulussa vietetty aika oli poissa tuottavasta työstä. Kenties pientilalliset aavistivat Matin isää aikaisemmin tulevan rakenteellisen ja yhteiskunnallisen muutoksen, mikä merkitsi käytännössä tilanpidon kannattamattomuutta ja lisäsi koulumyönteisyyttä. Suurviljelijät sen sijaan saattoivat alkiolaisessa hengessä nähdä koulutuksen itseisarvoisena sivistyksellisenä hyveenä, joka sopi niin tulevalle isännälle kuin hänen sisaruksilleenkin.

Matti joutui siirtymään mielestään liian aikaisin työelämään, jonne siis varsin moni hänen ikätoverinsa päätyi joko keskikoulun jälkeen tai suoraan kansakoulun penkiltä. Töitä oli tuolloin tarjolla kouluttamattomallekin väestöosalle. Oma palkkapussi edusti Matille riippumattomuutta, vaikka hän antoi osan tuloistaan omien vanhempiensa talouden ylläpitoon. Asuihan hän vielä kotona tuossa vaiheessa. Matti kykeni myös säästämään työtuloistaan, mikä oli merkittävä seikka opiskelujen aloittamisen näkökulmasta. Ennen 1960-luvun lopulla toteutettua opintotukijärjestelmää opiskelijat joutuivat tekemään töitä ja säästämään, ottamaan korkeakorkoista lainaa tai turvautumaan vanhempiensa apuun, mikä ei käytännössä ollut mahdollista Matin

kaltaisille henkilöille. Aikaisemmin opintoihin olivat päässeet pääasiassa varakkaiden lasten jälkeläiset, mutta uusi ja alati kasvava sekä suhteellisen vaatimattomista oloista rynnistävä ryhmä teki kaikkensa päästääkseen opiskelemaan.

Matin veli jatkoi esi-isiensä työskäkaa päähenkilön tarttuessa suurille ikäluokille avautuneisiin uusiin ja osin myös välttämättömiin koulutuksellisiin mahdollisuuksiin. Matin kaltaisille talonpojan jälkeläisille seminaariopiskelu tarjosi mahdollisuuden sosiaaliseen ja kulttuuriseen siirtymään. Opettajaseminaari muodosti turvallisen ja osin myös tutun ympäristön, sillä kuuluihan opintoihin vielä 1960-luvulla maatilaharjoittelu. Suurin osa opettajista oli menevä töihin johonkin pieneen kouluyksikköön maalle, missä tarvittiin maaseudun elinkeinon ja elämän tuntemusta. Sotien jälkeen alkoi opettajakuntaan värväytyä vähitellen aikaisempaa enemmän myös keskiluokan jälkeläisiä, ja viimeistään luokanopettajaopintojen vähittäinen akatemisoituminen 1970-luvulla houkutteli myös ylempien sosiaaliluokkien jälkeläisiä alalle.

Etenkin kansanopettajilla, joiden kutsumustietoisuus on usein toistettu truismi, näyttäisi olevan taipumusta tähdentää aikaista antautumista opetuslalle. Toisaalta juuri omaelämäkerta saattaa houkutella muiden aikanaan potentiaalisten ammattivaihtojen sivuuttamiseen ja opettajuuden lähes vaihtoehdottomaan korostamiseen. Joka tapauksessa opiskelupaikka merkitsi Matille vihdoin lupausta lapsuudesta asti siinnee unelman toteutumisesta. Seminaariaikaa Matti kuvaa jälleen hyvin merkittävänä kokemuksena. Maamme opettajanvalmistuslaitoksissa pyrittiin vielä 1960-luvulla huolehtimaan tulevien kansakunttilöiden nuhteettomuudesta aivan kuten Saaran ja Vilhon aikoina valvonnan ja sanktioinnin avulla. Ja edelleen opiskelijat myös kokeilivat sääntöjen rajoja. Matti koki olevansa etuoikeutettu päästessään opettajanvalmistukseen, ja hänestä kontrolli oli luonnollinen asia. Se oli osa Matin kaltaisten ympärille verkottunutta systeemiä, jossa kokemus, koulutus ja ikä antoivat

oikeuden määrittellä käyttäytymistä ja sopivuuden rajoja. Matin mielestä seminaari antoi myös hyvät valmiudet varsinaiseen opettajan työhön. Vertailukohtana Matilla oli myöhemmät yliopistosta valmistuneet maisteriopettajat. Hänen mukaansa nämä olivat "mukavia tyttöjä ja poikia", mutta heiltä puuttui monia sellaisia tärkeitä valmiuksia ja taitoja, joista seminaari oli huolehtinut. Siten Matti tulee ottaneeksi kantaa opettajan-koulutuksessa tapahtuneeseen muutokseen, jonka hän näkee varsin kyseenalaisena opettajan arjen hallinnan kannalta.

Matin valmistuminen sattui kiintoisaan aikaan. Sodan jälkimainingeissa syntyneet suuret ikäluokat, aikaisempaa kattavammin toteutunut oppivelvollisuus sekä kaatuneiden miesopettajien jättämä aukko olivat merkinneet opettajille, olivatpa he sitten päteviä tai ei, hyviä työmahdollisuuksia. Niinpä vielä 1950-luvulla kansanopettajia koulutettiin erilaisilla poikkeus- ja pikakoulutuksilla, kunnes 1960-luvun lopulla kansanopettajista oli jo ylitarjontaa. Juuri tähän saumaan Matti valmistui. Tuolla samalla vuosikymmenellä pienviljelijäromantiikka alkoi olla jo väljähtynyttä ja poliittisten tahojenkin vanhakantaiseksi leimaamaa. Metsätyöt koneellistuivat, maatilat alkoivat erikoistua ja kasvattaa kokoaan mahdollisuuksiensa puitteissa. Moni lopetti maatilan pidon kokonaan. Tämä merkitsi samalla myös kyläkouluinstituution vähittäistä kutistumista, mikä on jatkunutkin aina näihin päiviin asti.

Matti aikuistui omasta mielestään vasta valmistumisen jälkeisessä ensimmäisessä työpaikassa. Kyse oli psykologisesta vartumisesta, mutta myös ammatillisen itsehallinnan lisääntymisestä. Matin tuolloisen työpaikan kollegiaaliset suhteet perustuivat jälleen kokemukseen, ikään ja ammatilliseen riippumattomuuteen. Lähiyhteisö puolestaan saattoi varsinkin maa-seudulla pitää opettajaa edelleen 1960-luvulla omnipotenttina ja esimerkillisenä toimijana. Samoin opettajan toimia seurattiin varsin tarkkaan, aivan kuten Saaran ja Vilhon aikoihin. Hänen oli toimittava asemansa ja kulloisenkin yhteisön ehtojen

mukaisesti. Myös Matti ajautui ristiriitoihin kyläyhteisön kansa luokkaretkellä sattuneen tapahtuman vuoksi. Myöhemmässä kaupunkikoulussa elämä oli taas hyvin toisenlaista. Matin elämäntarinasta on luettavissa, että nuhteettomuuden ja esimerkillisyyden sijaan opettajilta on alettu edellyttää pikeminkin palvelualltiutta ja muutoshenkisyyttä.

Peruskoulu-uudistus on epäilemättä 1900-luvun merkittävin koulureformi. Matin edustaman kansakoulunopettajien ryhmän sanotaan saavuttaneen uudistuksessa peruskoulun aineenopettajia enemmän. Silti varsinainen kouluarki ei Matin mukaan juuri muuttunut. Tämän aikakauden kuvauksen kohdalla on havaittavissa selkeästi eräänlainen etäännyttäminen. Vielä nuoruuskuvauksen kohdalla Matti kuvailee itseään ja tunteitaan haluineen ja pettymisineen. Samoin Matti päästää vielä lähelle itseään kertoessaan ensimmäisistä opettajavuosistaan. Aikuisvaihetta kuvatessaan Matti kirjoittaa jo systeemin tasolta, ja perheenjäsenetkin vain mainitaan. Etenkin 1980-luvun omaelämäkerturi kiittää hyvin ylimalkaisesti. Tätä voidaan selittää yksilöllisillä seikoilla kuten sillä, että Matin henkilökohtainen ja ammatillinen elämä olivat tuossa vaiheessa jo vakiintuneet ja rutinoituneet. Siten tämä elämänvaihe olisi määriteltävissä mielenkiinnottomaksi, jos ei suorastaan tylsäksi verrattuna aikaisempiin yhteiskunnallisiin tai yksilöllisiin murroskohtiin.

Toisaalta tuolla vuosikymmenellä peruskoulu oli jo löytänyt uomansa ja koulussa elettiin ainakin nykyisyydestä katsoen varsin lihavia vuosia. Resursseja oli tarjolla ja keskimääräinen luokkakoko oli pienempi kuin koskaan. Lisäksi luokanopettajat olivat vähitellen saavuttaneet varsin itsenäisen aseman. Tai kenties tuossa etäännyttämisessä onkin kyse siitä, että tapahtumista oli kulunut liian vähän aikaa, jotta niitä olisi osannut arvioida.

Omaelämäkerran viimeisellä vuosikymmenellä eli 1990-luvulla sen sijaan tapahtui merkittäviä muutoksia. Matin tavoin

moni opettaja säilytti työpaikkansa, mutta taloudellinen taantuma alkoi vähitellen näkyä koulutyössä perheissä koetun taloudellisen ja sosiaalisen ahdingon välittämänä. Resurssien leikkaukset ja lomautukset koskettivat joka tapauksessa monia opettajia, ja valtionosuusuudistuksen seurauksena saattoi muodostua hyvinkin erilaisia kuntakohtaisia koulutodellisuuksia. Kirjoituksensa loppupuolella Matti väittää, että koulu reagoi väärällä tavalla tilanteeseen. Hän ei siis hyväksy esimerkiksi nykykouluun liittyvää asiakkuusmetaforaa. Koulu on hänen mukaansa unohtanut perustehtävänsä ja lähtenyt liiaksi miellyttämään oppilaita ja heidän vanhempiaan. Matin voisi melkein kuvitella kirjoittavan, että nyt jos joskus tarvittaisiin opettajan osaavaa ja ohjaavaa asennetta.

Tarinoiden rakentuminen

Saaran ja Vilhon tarinat ovat fiktiivisiä, mutta ne pohjautuvat todellisuuteen. Tällaiset opettajat olisivat voineet oikeasti olla olemassa. Saaran ja Vilhon kiertokirjaotteet on poimittu vuonna 1919 Jyväskylän seminaarista valmistuneiden kansakoulunopettajien kiertokirjoista. Kyse on useamman kirjoittajan tekstien fiktiivisestä dokumentista. Seminaarista vuonna 1919 valmistuneet opettajat kierrättivät keskuudessaan kirjaa, josta kasvoi 1970-luvulle tultaessa kymmenen kirjan sarja. Kiertokirjojen kirjoittajista olisi ollut mahdollista valita vastaava pariskunta ja ottaa heidän autenttiset kirjoituksensa, mutta koosteella pyritään tavoittamaan mahdollisimman tiiviissä muodossa ne asiat ja tunnelmat, jotka heijastuvat yhden opettajapolven vuosikymmeniä jatkuneessa sananvaihdossa. Kyseessä on tiivistelmä 53 kirjoittajan teksteistä.

Samalla lailla kuin kiertokirjeet myös Saarasta ja Vilhosta laadittu analyysi pohjautuu todellisuuteen. Saaran ja Vilhon opettajapariskunnalle löytyy esikuva vuonna 1919 Jyväskylästä valmistuneesta opettajajoukosta, mutta sitä on täydennetty

muutamien heidän kurssitovereidensa luonnehdinnoilla. Tarkoitus on ollut luoda opettajapariskunnan arkkityyppi, josta lukija saisi "terävöitetyn" kuvan sotienvälisen ajan opettajuudesta. Ymmärrettävästi kyse on – ainakin osittain – stereotypiasta.

Kiertokirjeet ovat opettajatutkimuksessa varsin poikkeuksellinen ja vähän käytetty aineisto. Tuskin millään muulla lähderyhmällä päästään tarkastelemaan opettajien sielunmaisemaa yhtä läheltä; perinteisiin arkistolähteisiin opettajista jää tietoja varsin kapeasti ja omaelämäkerroista taas saadaan sellainen kuva, jonka opettaja haluaa itsestään jälkipolville jättää. Kiertokirjeiden "todistusvoima" perustuu siihen, ettei niitä tarkoitettu viranomaisille saatikka suuren yleisön tietoisuuteen. Kiertokirjaan kirjoitettiin kuulumisia ja tunnelmia tutuille kurssitovereille, joiden kanssa oli eletty tiiviisti neljä vuotta seminaarissa. Tuona aikana opettajat olivat ystäväystyneet ja oppineet luottamaan toisiinsa. Siksi kiertokirjassa valotetaan hyvinkin henkilökohtaisia asioita – parisuhteen ongelmia, riitoja paikkakuntalaisten kanssa jne. Kirjoittajat eivät peittele edes puhetta ruumiillisen kurituksen käyttämisestä, josta opettajat eivät muuten julkisuudessa puhuneet.

Käytettäköön edellä mainittua asiaa kuvaamaan aineistosta tehtävien tulkintojen luonnetta. Ruumiillinen kuritus oli kielletty kouluista vuonna 1914, mutta siitä huolimatta sitä yleisesti viljeltiin. Virallisesti asiasta ei kuitenkaan puhuttu. Se, että opettajat kertovat toisilleen käyttämistään laittomista rangaistuskeinoista, paljastaa opettajien keskuudessa yleisesti vallinneen vitsan vallan hyväksymisen. Kukaan kiertokirjan kirjoittajista ei kyseenalaistanut asiaa. Asia on merkillepantava, koska muuten kirjeissä käydään debattia mieltä jakaneista asioista, mm. maamme poliittisesta ilmapiiristä ja sen muutoksista.

Kiertokirjeiden voima perustuu myös siihen, että kirjoituksissa otettiin kantaa toisten esiin nostamiin asioihin ja kommentoitiin myös aiempia kirjoituksia. Tekstit ovat oman aikansa tuotoksia eikä niitä ole laadittu jälkikäteen, kuten esimerkiksi elämäker-

toja. Kirjat paljastavatkin opettajuuden muuttumisen ja opettajaidentiteetissä tapahtuneet muutokset. Vastaavia kiertokirjoja on säilynyt Jyväskylän seminaarin lisäksi ainakin Sortavalasta, Raumalta ja Tornioista.

Myös Matti on kooste, jolle ovat identiteettiään, elämäntapahtumiaan, tuntemuksiaan ja sanojaan lainanneet opettajakollegat. Vilhosta ja Saarasta poiketen Matti perustuu kuitenkin opettajien omaelämäkerralliseen aineistoon. Vuonna 1998 opettajia pyydettiin kertomaan elämästään ja työstään, minkä seurauksena 79 pedagogia kirjoitti itsestään. Osa opettajista kuvasi hyvinkin henkilökohtaisia asioita, kun taas moni Matin tavoin pitäytyi lähinnä ammatillisissa teemoissa. Joillakin opettajilla nämä kaksi seikkaa kirjautuivat lähes samoina asioina, mikä korostaakin jälleen usein toistettua luonnehdintaa, jonka mukaan opettaja tekee työtä persoonallaan. Me suomalaiset olemme tavanneet kunnostautua juuri tällaisissa keruissa, joissa voidaan saavuttaa myös kohtuullista kuuluisuutta tai jopa rahallisia palkintoja.⁵ Nämä seikat on syytä muistaa, kun omaelämäkerrallisia aineistoja tarkastellaan. Samoin ei ole syytä unohtaa kilpailuesitteen ohjeistusta tai kontekstia, jossa kilpailu on julistettu.

Omaelämäkertatutkijat ovat pohtineet runsaasti suullisten ja kirjoitettujen omaelämäkertojen käyttötarkoitusta ja -kelpoisuutta nimenomaan tutkimuksellisenä aineistona. Yleensä lähtökohtana pidetään sitä, että omaelämäkerta ei heijastele elämää sellaisenaan. Omaelämäkerta on pikemminkin elämän tulkintaa, josta vastaa omaelämäkerran laatija itse. Kirjoittaja ei ole välttämättä aito tai totuudenmukainen (edes itselleen), eivätkä tapahtumien kuvaukset voi olla kovin tarkkoja. Varsinkin Matin kaltaisten opettajien voisi kuvitella säätelevän kuvaa itsestään hyvin tarkkaan, vaikka keruissa luvattaisiinkin suojella kirjoittajien henkilöllisyyttä. Mattikaan ei liiku enää henkilökohtaisella tasolla lähestyessään kirjoitushetken aikaa, vaikka arvioikin nykyistä koulutodellisuutta varsin suorasanaisesti.

Toisaalta jokainen elämäntarinansa laatija ammentaa vääjäämättä sosiaalisesta varannosta, mikä vaikuttaa kirjoittamisen tapaan (kirjoittaako komediallisesti vai traagisesti), kirjoituksen rakenteeseen (aloittaako lapsuudesta), kirjoituksen sisältöön (mistä kirjoittaa) kuin myös kieleen ja käytettyihin sanoihin. Mikäli *Matin* omaelämäkerta tuntui lukijasta uskottavalta tai peräti tutulta, voidaan todistetusti sanoa, että omaelämäkerrallisen hahmon eli "kierrätetyn uusioihmisen" luominen on mahdollista asioiden ollessa oikeita ja ihmisten ollessa kuvitteellisia (Aromaa & Immonen 1995). Tässä tapauksessa uskottavuuden takeena voisi toimia elämäkertagenren oletettu hallinta sekä elämän varrelle ajoittuvien tapahtumien ja ikävaihespesifien asioiden tuntemus.

Omaelämäkertoja tulisi lukea pelkkiä tosiasioita ja luettelointia syvällisemmin. Otettakoon esimerkiksi *Matin* kirjoituksessa välittyvä maalaisuus, joka ilmeni lapsuudessa ja ensimmäisissä työpaikoissa hyvin vahvana. Vaikka kaupunki oli ollut *Matin* toimintaympäristö viime vuosikaudet, toisin sanoen se oli ympäristönä maaseutua ajallisesti läheisempi ja kirjoitushetkellä fyysisesti todempi, voidaan tiheimmän kerronnan havaittavan maaseudulle sijoittuneen lapsuuden kuvaukseen. Suomalaisessa elämäkertatutkimuksessa onkin tavattu törmätä siihen, että kaupungistuneenkin suomalaisen pinnan alta löytyy raaputtaessa aito maalainen. Kortteinen (1992, 43–44) taas on huomannut, että suomalaisen työelämän kuvauksessa on havaittavissa kolme elementtiä sukupuolesta, iästä tai ammatista riippumatta: on ollut kovaa, yritetty selvitä ja selviämisen jälkeen on oltu ylpeitä. *Matin* elämässäkin tämä sykli näkyy. Esimerkiksi koulun (kotitehtävät) ja maatilän (eläinten hoito ja peltotyöt) yhteensovittaminen oli raskasta. Näistä *Matti* kuitenkin selvisi ja lopulta päätyi opettajaksi monien vaiheiden kautta, mistä oli vielä ylpeä. Viimeisissä sanoissaan *Matti* epäilee, voiko nykyopettaja enää selvitä – tai olla ylpeä tehtävästään.

Viihteet

¹ Tämän luvun analyysi perustuu ellei toisin mainita Aimo Halilan (1949), Jussi Isosaaren (1989), Jukka Rantalan (2005) ja Risto Rinteen (1989) tutkimuksiin.

² Seminaarilaisille ja opettajille sopimattomasta käyttäytymisestä ja sen seurauksista ks. esim. Ervasti & Rantanen 1988; Kerko 2001; Rantala 1997, 2000, 2002.

³ Tämän luvun analyysin taustalla ovat havaittavissa seuraavat tutkimukset ja artikkelit: Hoikkala (1999); Karisto, Takala & Haapola (1990); Rinne (1989); Rinne & Jauhiainen (1989); Simola (1995) ja Sääntti (2007).

⁴ Suuret ikäluokat ei ole aivan yksiselitteinen käsite. Yksi tapa on merkitä ikäryhmän edustajat syntyneeksi vuosina 1946 – 1950. Tämä jako noudattelee Tilastokeskuksen luokitusta, jossa kohortti on aina viiden vuoden mittainen. Matin syntymävuonna sai alkunsa lähes 100 000 lasta, mikä oli huomattavasti enemmän kuin aikaisempina vuosina. Varsinainen syntyvyys-huippu ajoittui Suomessa vuosille 1947 ja 1948.

⁵ Myös opettajille suunnatussa vuonna 1998 toteutetussa keuruussa oli tarjolla rahapalkintoja: I palkinto 3000 markkaa, II palkinto 2000 markkaa ja III palkinto 1000 markkaa. Lähteet

Lähteet

Aromaa, Vuokko & Immonen, Kari 1995. Ihmisten kesellä. Teoksessa Aromaa V. (toim.) Lääkäri, lukkari, talonpoika, duunari. Lukuja suomalaisten historiaan. Helsinki: Otava.

Ervasti, Eero & Rantanen, Seppo, 1988. Rikos ja rangaistus opettajaseminaareissa. Vertaileva tutkimus Rauman ja Raahen seminaarien kurinpidosta ja kontrollista vuosina 1869–1974. Julkaisematon kasvatustieteen pro gradu -tutkielma Turun yliopistossa.

Halila, Aimo 1949. Suomen vanhin kansakoulunopettajisto. Yhteiskuntahistoriallinen tutkielma. Helsinki.

Hoikkala, Tommi 1999. Suuret ikäluokat ja työ. Teoksessa Parikka R. (toim.) Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Isosaari, Jussi 1989. Seminaarista yhteiskuntaan. Sortavalan seminaarista vuosina 1884–1940 valmistuneet kansakoulunopettajat maamme kulttuuri-, yhteiskunta- ja talouselämän vaikuttajina. Hämeenlinna: Kymölän Kilta.

Karisto, Antti, Takala, Pentti & Haapola, Ilkka 1999. Matkalla nykyaikaan. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa. Porvoo: WSOY.

Kerko, Päivi 2001. Kauneuskuningatar opettajaseminaarissa – Mitä vaadittiin 1930-luvun mallikansalaiselta. Julkaisematon kasvatustieteen pro gradu -tutkielma Helsingin yliopistossa.

Kortteinen, Matti 1992. Kunnian kenttä: Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Helsinki: Hanki ja Jää.

Rantala, Jukka 1997. Sopimaton lasten kasvattajaksi! Opettajiin kohdistuneet poliittiset puhdistuspyrkimykset Suomessa 1944–1948. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Rantala, Jukka 2000. "Kansakoulunopettajat Mustassa kirjassa. Varoitusten ja rangaistusten luettelo kouluhallituksen opettajavalvonnan välineenä". Teoksessa Kasvatus ja koulutus murrosaikoina. Koulu ja menneisyys XXXVIII. Helsinki: Suomen Kouluhistoriallinen Seura, 147–161. Rantala, Jukka 2002. Kansakoulunopettajat ja kapina. Vuoden 1918 punaisuusyytökset ja opettajan asema paikallisyhteisössä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rantala, Jukka 2005. Kansaa kasvattamassa. Jyväskylä: Minerva.

Rinne, Risto 1989. Mistä opettajat tulevat? Suomalaisen kansanopettajiston yhteiskunnallinen tausta sekä kulttuurinen että sosiaalinen pääoma 1800-luvun puolivälistä 1980-luvun lopulle. Turun yliopiston kasvatustieteellinen tiedekunta.

Rinne, Risto & Jauhiainen, Arto 1989. Koulutus, professionaalistuminen ja valtio. Julkisen sektorin koulutettujen reprodutkioammattikuntien muotoutuminen Suomessa. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta.

Simola, Hannu 1995. Paljon vartijat: suomalainen kansanopettaja valtiollisessa koulu diskurssissa 1860-luvulta 1990-luvulle. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos.

Säntti, Janne 2007. Pellon pientareelta akateemisiin sfääreihin. Opettajuuden rakentuminen ja muuttuminen sotienjälkeisessä Suomessa opettajien omaelämäkertojen valossa. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura.

Valtonen, Paula 2000. Vitsan valta. Ruumiillinen kuritus kansakoulussa sen kieltämisen jälkeen. Julkaisematon kasvatustieteen pro gradu -tutkielma Helsingin yliopistossa.